

ADABAKIAK

Txantxiku'ri.—Barbieri'ren Kantategitik kopiatzen zan Juancho de Mondragon delakoaren koplá batean (EGAN, aurtengo 8i'garren orrialdean) irakurtzen da: *Juro a Dios bay fe de aquelo / Que lo has mala condición.*

Nik uste bertsu hori *Jura a Dios bay fedea que lo...* irakur behar litakela, bigarren *que lo* kendurik. Baztanen eta beste tokitan, ezta esan beharrik, zina bezala usatzen da egun *Fedea baietz!* Eta mires-teko esakera *Ala fedea!*, “¡caramba!” edo “¡mecachis!” bezala.

ARIGARAY.

* * *

Betikoa.—*Jopu* “esklabo” euskal-itx ezaguna eta errikoa izan denik ezin diteke uka, batez ere *Euzko-Gogoa*-n erabili zuten eztabaidaren ondoren. Silvain Pouvreau oker zebillen bere iztegian “cerf” itzuli zuenean. Belarriz entzuna zuen bear bada itzulpen ori, ez begiz ikusia, XVII'gn, mendean, eta aspaldidanik, *serf* eta *cerf* berdiñak baitziren frantsesen aoan.

An esan etzena, eta bestetan ere ikusi eztuguna, auxe da, ordea: beranduago ere, XIX'gn, mendearen erditsura, bizirik zegoela itz ori Bizkai aldean, zertxobait mearturik bada ere bere adieran. Azkue'k bere Iztegi andian jaso baitzuen, Otxandio'ko esku-izkributik arturik, *jupu* “sostén, soutien”. Eta *jupu* au beste antziñako *jopu* aren senide garbia dugu, zalantzarik gabe.

Ezta au aski, orratik, beste zerbait jakin nai baikenduke, ze “sostengu” mota ote dugun, alegia, *jupua*. Auzia garbitzeko, eztugu iturburura jo besterik, an irakurriko baitugu, 23'gn, orrialdean, Bizkaian jasorikakoen artean, esaldi osoa: “*eche-yupua*, el sostén de la casa”.

Dirudienez, beraz, edo nik deritzadanez beintzat, *etxe-jupua* etzen

ez arrizko ez zurezko pillarea edo abea, baizik eta gizakiren bat, etxea eta etxeokak oro sustengatu eta mantenduko bazituen, lanean ari bear zuena etengabe mirabe, zerbitzari edo morroi baten antzera. Iritzi oberik baldin badu bestek, gögoz artuko dut aren burubidea.

* * *

Aspaldiko.—Iztegi-arloan besterekin asi naizen ezkerero, noan ere aurrera esaten didazuna izpide arturik.

Bat nator zurekin Gregorio Muxika'ren idazlanak direla eta. Zuk irakurriak zenituen geientsuak; nik, berriz, ez. Orrelakoak, ordea, ardo onak bezala, eztute deus galtzen urteekin.

Ederki baiño ederkiago azaltzen dizkigu Muxika'k gure kondairaren barren-aldeak: ederki, errazki, eta zeazkiro gaiñera, ez egunkarietan azaldu oi diren bezala. Geienez ere, sorginkeriarri buruz arkitzen dut zertxobait siñeskor edo beintzat ez bear bezain ausart. Artikulu Fedezkoak eztira orrerañño luzatzen.

Gatozen, ordea, arira. Aguazillaren, herriko mutilaren, euskalizenak aipatu dizkidazu zuk, berak oraingo bilduma onetan (*Destellos de historia vasca* I, Auñamendi Sorta, 1962), 40^ogn. orrialdean, aipatzen dituen arabera: "Que yo sepa, con tres nombres se le designa al alguacil: *probestua*, *merioa* y *amabia*. Desde luego se echa de ver que *probestua* no es euskera, sino que proviene del preboste castellano, y éste, del *praepositus* o *praefectus* latino. Tampoco *merioa* es nombre euskérico: viene de *merino*."

Au dela-ta, eztatoz batere biurri errenteriar jakintsu bezain aspergarri batek (Juan Ignacio Gamón, *Noticias históricas de Rentería*, 78-79 gn. or.) erdaraz eman zizkigun berriak:

"En la villa de Tolosa y en Lizarza y otros pueblos que siguen en esta Provincia hasta Alava, el alguacil ordinario que desde la misma Tolosa hasta Francia llamamos *Probestu*, *Probestua*, nombran *Amabi*, *Amabia*; y este nombre *Amabia* se daba hasta fines del siglo XVII en los Lugares de Lezo y Pasaje de la banda de Fuenterrabía al regidor preeminente y cabo principal de sus concejos, y después se ha introducido la práctica de llamarlos capitanes. La voz *Amabi* es puramente bascongada, con que numeramos y pronunciamos lo mismo que los castellanos numeran y pronuncian *doce*, como que se compone de *am* y *ce*, en castellano *diez*, y de *bi*, en castellano *dos*... Y por cuanto el concejo de los pueblos numerosos en lo antiguo se componía de doce sujetos o ministros de justicia y gobierno, y el último de ellos era el alguacil ordinario, se le llamaba *Amabi* o *Amabia* como a duodécimo y último ministro de justicia. Esto a la manera que cada uno de los veinte y

cuatro regidores, que entraban en el concejo de la ciudad de Sevilla, muy populosa en la misma antigüedad, era llamado y aún lo es el *veinte y cuatro*. De los expresados Lugares de Lezo y Pasaje, aldeas de Fuenterrabía, no solamente se llaman Amabis los regidores preeminentes, sino también *Coperos* en dicha antigüedad...”

Goraxeago, ordea, beste izen bat ere badakar: “Y llamándose almirantes en muchas partes, y especialmente en los pueblos de Navarra, que después de la Universidad de Irún siguen hasta tocar en Pamplona, los sujetos que en otros pueblos generalmente son nombrados prebostes ordinarios y alguaciles de los alcaldes, se puede dudar si el almirante que había en el privilegio del fuero de San Sebastián, era alguacil ordinario y mero ejecutor de los decretos del preboste, en tiempos en que mantuvo toda su autoridad... y si también lo fue del alcalde, porque así como los citados pueblos de Navarra, donde eran llamados almirantes en castellano, y reducido este nombre al idioma bascongado *Almiranteac*, igualmente el pueblo de San Sebastián estaba entonces sujeto al mismo Reino.”

Eztugu asmorik Donostia'ko almiranteen auzian sartzeko, labaiñegia baita guretzako. Lasaiago ibil gaitzke baserri aldean iri larrietan baiñio. *Almirante* nabarmenegia iruditzen zitzaiolako edo, zertxobait itxuraldaturik artu zuen Azkue'k: *albiente*, Gipuzkoa-Nafarroetako zenbait erritan jasoa, eta eraskiñetan Etxarri-Aranaz'ko *almiente*. Alaz ere, aitortzen du bere *Aezkera'n almirante* dela ango itza. Iribarren'en *Vocabulario navarro*-n ere irakur diteke: “*Almirante*. Alcalde de un Almiradío (Navascués). Nombre que dan al alguacil en los pueblos de la Barranca y en Oroz-Betelu.”

Kargudunen izenak, gauza jakiña da, gora eta beera ibiltzen dira karguekin batean: gorengo maillarañio igo ditezke batzuetan eta erreka zearo jo dezakete urrengoan. Ezkaitu, bada, arrituko *nuncio*, erderaz, “pregonero (municipal)” —ots, kridaria— dela jakiteak Nafarroa'ko zenbait lekutan, Iribarren'ek dionez, eta baita ere Rioja'n oraintsu arte, Cesáreo Goicoechea'ren *Vocabulario riojano*-n ikus ditekenez. Uztarroze'n, ordea, Azkue'ri bagagozkio, “alguacil” da *nuntzio* eta orixe berbera zen leentxeagoko Bidangoze euskaldunean. Hualde Mayo'ren itzulpena dugu lekuko: *eta juezac entrega dazaizula nu* [n] *ciuarenetan* (Mt. 5, 25), nunzioaren eskuetan, alegia. Orobat, noski, erderaz: XVIII'gn, mendean, Nafarroa'n luzaro bizi izan zen Arakistain itziartarrak “alguacil, nuncio, ejecutor” dela dio *amabi* giputz-nafarra.

Onako itz au, berriz, *amabia*, Landucci'ren iztegian agertzen zaigu aurrenik, bitara itzulia: “jurado en la ciudad” eta “alguazil”. Onen antzeko beste bat, *amaina* “alguacil”, badakar Azkue'k giputz-nafar-

tzat, nondik artua eztakit: zuzen jasoa dagoenik ere enuke esango, beste lekukorik agertzen ezten bitartean. Eta, ain zuzen, onexekin egin zuen topo Olabide'k, erdalkerien igesi oi bezala zebillela noski, goraxeago aipatu dugun leen ebanjelioaren lekura iritxi zenean. Leizarraga zaarrak, orrelako kezkarik gabe, *sargeanta* itzuli zuen.

Merioa "almoñacen" da Landucci'rentzat, pisu-neurrien kontua artzen zuena. *Gavon-sarietan* ere ageri da itza, aguazil bezala, eta egungo egunean bizi dela dirudi, atzenduxea orratik, Azkoiti-Azpeiti aldean beintzat. Zegama'n *meñoa* esaten omen zen, Otaegi'k dionez, eta are geiago, Ziburu'n, *meriñoa* ezagun zuten antziña. Ona Etxeberri beraren bertsoak (*Manual devotioezcoa*, I, 93'gn. orrialdean):

*Hala nola Meriñoac bere ethetic lekhora,
Atheratcean ohoña escua emanic lephora.*

Gutxi gora-beera kideko zuen Pouvreau'k onelaxe adierazten digu itza: "*Meriñoa*, merin, sergent de village... apparitor."

Eztago emen esan bearrik, nik bezain ongi dakizulako, merioak izan zuela beste izen bat Bizkaian, zerbait geiago zenean: *Oric extan erria* [n] *ybar jaun da açeria* "En la patria do no ay mastines es Merino el raposo".

Pobestuaren izenak izengoiti bezala iraun du Errenteria'n, Proextutarrak bizi baitira oraindik. Atzoko probestu oriek etziren noski antziñakoen antzekoak, izenean baizik. Besterik zen Errenteria'ko probestutza Marti Saontx Ugarteko oiartzuarrak zeukanean, Txerran Ganboa'k, bere illobarekin ezkondu ondoren, 1413'an kendu zion arte, biziarekin batera.

Muxika'ren esanera bagatoz, itzulinguru luze oen ondoan, antzemango diozu zertan ez natorren bat aren iritziarekin. Ikusi duzun bezala, ez omen ditugu euskal-itzak ez probestu ez merio, gaztelaniazkoak baizik. Zergatik, ordea, iñori eman gere buruari ukatzen dioguna? Probestu ezpada euskal-itza gaztelaniatik artu genduelako, ezta ere gaztelaniazkoa, gaztelauak besterengandik, katalanengandik noski, artua dutelako: latinezko *praepositus*-ek beste itxura bat izango zukean jatorra, aotik belarrira erabillia, izan balute. Ori eztaki jendeak, esango didazu agian, eta egia da. Eztu jakin bearrik ere. Obe litzake guk ere beste orrenbeste egingo bagendu: daukaguna gorde, ingurukoek naiz urrutikoek antzekorik ba ote duten begiratzeke. Gureganatu duguna gure-gurea da, eta kito.

* * *

Etxaitar.—Uri eta toki-izenen euskal-izendegi aberatsa eskeiñi zenigun emen (EGAN, 1961, 229), iturri zaar eta berrietatik bildua.

Uskeri bat erantsi nai nioke, Sevilla'ren euskal-izena, Bizkai-aldean erabilli izan oi dena: *Sebillia*, *Sibillia* edo *Sibilia*.

Azkue'ren *Euskalerrriaren Yakintza*-n irakurri nuen leenbiziko aldiz, Zeanuri'n bildu zuen kanta zaar batean (IV, 120): *Sibili eta Granada, Ondarrabian gerra da*. Beste bi lekutan ikusi dut gero (III, 143 eta 145) *Sibilian*.

Besteak beste, 1850-ean Bergara'n argitara zuten *Maria Santisimaren Illa edo Mayatececo Illa* deritzan liburuxka bat. Erderazko libururen batetik biurtu dela aitortzen du, baiña biurtzaillearen izenik ez: Jose Undiano'ren moldiztegian inprimatu zuten, gaiñera, ez, Sorarrain'ek dionez, Imaz'enean. Dena den, or ere *guertatu zan Sivillian* irakur diteke, 49'gn. orrialdean.

XVI'gn. mendean ere orrelatsu deitzen genduen Sevilla. Begirazer dion Garibay'k, bere *Compendio historial*'ean (1570), VIII'gn. liburuko 41'gn. kapituluan: "...la famosa ciudad de Seuilla llamada Hispali, que despues se dixo Hispilla y aun Seuillia, como oy dia la llaman los Cantabros". Denok dakigu noski kantauriar oriek euskaldunak zirela gure arbasoentzat.

